

พัฒนาทรัพยากรมนุษย์: จะก้าวไปไหนใน เป้าหมายใหม่ของการพัฒนาเอเชีย?

ปริญญ์ ปราชญ์พนุ*

บทเรียนราคาแพง

ขณะที่ก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ยี่สิบ เราต่างรู้ซึ่งถึงผลลัพธ์ของการพัฒนาที่อาศัยหลักทฤษฎี “จักรกลนิยม/วัตถุนิยม” (mechanistic/materialistic) ซึ่งเกิดขึ้นในศตวรรษที่สิบเจ็ดและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือใช้เป็นต้นแบบติดต่อกันมาเป็นเวลาถึงสามร้อยปีด้วยเจตนาดี เพียงเพื่อจะพบว่าปรัชญาการพัฒนาแบบนี้ที่เคยเชื่อกันว่าจะสามารถปลดปล่อยประชาชนจากอำนาจกดขี่ทั้งของรัฐและศาสนจักรเพื่อนำความสุขความเจริญมาสู่ทุกคน กลับนำความหายนะอย่างใหญ่หลวงมาให้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจนกระทั่ง “ความหวังที่แสนหวาน” ได้สลายกลายเป็น “ฝันร้าย” ไปเสียแล้ว¹

ความขัดแย้งระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน กับสภาวะจิตสำนึกของความเป็นมนุษย์ที่ลดลงไปทุกทีกำลังกลายเป็นปัญหาที่น่าวิตกที่สุด การแสวงหาวิธีการที่จะผสมผสานหลักการทั้งสองเข้าด้วยกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง วิธีการที่ว่านี้ก็คือ การประสานความหวังในเรื่องความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องของเทคโนโลยีและโอกาสด้านต่างๆ ซึ่งจะช่วยตอบสนองความต้องการด้านวัตถุ กับความหวังที่จะหวนคืนวันเวลาที่สภาพแวดล้อมยังพร้อมไปด้วยธรรมชาติและความสะดวกสบาย ชุมชนท้องถิ่นยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามก่อนจะถูกทำลายล้างในทุกวิถีทางโดยระบบทุนนิยมหรือสังคมนิยม เป็นวันเวลาแห่งอดีตที่ครอบครัวได้ทำงานร่วมกัน เพื่อบ้านมีความใกล้ชิดสนิทสนม และศาสนายังคงมอบ “ความหมาย” ให้กับชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต

อนาคตใหม่ของสังคมเอเชีย

ถ้าเช่นนั้น อนาคตใหม่ของสังคมเอเชียจะเป็นเช่นไร? คำตอบยังไม่กระจ่างชัดนัก แต่ปัจจุบันนี้มีขบวนการและกลุ่มต่างๆ ที่พยายามร่วมมือกันสรรค์สร้างอนาคตที่ “เที่ยงแท้” และ “ยุติธรรม” ขึ้นมาใหม่ ขบวนการเหล่านี้ไม่ใช่พวกที่ติดยึดความฝันเพียงในอดีต หรือสนใจจะ

* อาจารย์ประจำโครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ยึดกุมอำนาจรัฐระดับชาติ ทว่าเป็นกลุ่มบุคคลธรรมดาที่สนใจค้นหาการพัฒนาแบบใหม่ ที่ให้คุณค่า ในเรื่องระบบสิ่งแวดล้อม จิตสำนึกของความเป็นมนุษย์ และความเสมอภาคทางเพศ² จากการทบทวนแนวความคิดและประสบการณ์พัฒนาที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งในเอเชีย อาจกล่าวได้ว่าการแก้ไขปัญหาค่าความไม่เสมอภาคนั้นไม่ใช่เรื่องระบบ แต่เป็นเรื่องเนื้อหาและความปรารถนาของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความปรารถนา” เกี่ยวกับเรื่องนี้ นายแพทย์ประเวศ วะสี³ ได้ตั้งคำถามข้อหนึ่ง ซึ่งท้าทายให้คิดว่า

ถ้าหากปัญหาสังคมเมื่อสองพันกว่าปีที่แล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่โลกยังไม่มีปัญหาความขัดแย้ง ระหว่างนายทุนและ ผู้ใช้แรงงาน ปีน อาวุธนิวเคลียร์ และดอกเบียร์อัดตราสูงได้รับการกล่าวขานว่าเป็นปัญหาที่ซับซ้อนแล้ว เราจะอธิบายปัญหาสังคมทุกวันนี้ได้อย่างไร? เป็นไปได้หรือไม่ที่ศาสนาซึ่งเกิดขึ้นในชุมชนกสิกรรมเมื่อสองพันกว่าปีก่อนจะสามารถประยุกต์ใช้กับสังคมที่ลึบลงไปด้วยความล้ำหน้าของเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน(น.58)

แน่นอน พวกเราชาวเอเชีย ไม่สามารถจะหมุนเวลากลับไปหาอดีต ทั้งที่ดีหรือร้าย ได้อีกแล้ว แต่เราอาจได้รับประโยชน์อย่างยิ่งยวดหากรู้จักหันไปให้คุณค่าและความสำคัญต่อบรรพบุรุษ และความสำเร็จที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้ เช่นเดียวกับการศึกษาหาสาเหตุความล้มเหลว และข้อผิดพลาดบกพร่องต่าง ๆ โดยยึดหลักการยืนอยู่กับปัจจุบันแต่ก็ “เหลียวไปดูข้างหลังและ แลไปข้างหน้า” เพื่อสำรวจทิศทางที่เราจะก้าวเดินต่อไปอย่างรอบคอบพร้อมวิสัยทัศน์ที่ลึกซึ้งกว้างไกล ด้วยวิธีนี้เท่านั้นที่จะวันออกจะสามารถประยุกต์รูปแบบการพัฒนาของตะวันตกให้เหมาะสมกับประสบการณ์ของตนเอง และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ เพื่อจะได้ “พัฒนา” รูปแบบการพัฒนาของตัวเองโดยเฉพาะในประเด็นทรัพยากรมนุษย์ขึ้นมาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ดังนั้นรูปแบบการพัฒนาและยุทธวิธีในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองใด ๆ ใน อุดมคติสำหรับภูมิภาคนี้จึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของค่านิยมทางวัฒนธรรมของเอเชียเป็นสำคัญ

ค่านิยมทางวัฒนธรรมและการพัฒนาที่สมดุล

เนื่องจากค่านิยมทางวัฒนธรรมกับการพัฒนามีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด ฉะนั้นนโยบายและโครงการที่เกี่ยวกับสวัสดิภาพและความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์จึงไม่อาจจะ “เสี่ยง” กับความล้มเหลวด้วยการละเลยต่อบัจจัยนี้เป็นอันขาด⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ค่านิยมทางจิตสำนึก” (spiritual values) อันได้แก่ศีลธรรมและจริยธรรมของบุคคลและสังคม ซึ่งได้กลายเป็นมิติที่ขาดหายไปในงานพัฒนาควรได้รับการยอมรับและกำหนดให้เป็นวิธีการที่สำคัญอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ “สมดุล” (ดู 12,15,17,47) ทั้งนี้เพราะพยานหลักฐานมากมายได้แสดงให้เห็นว่า

ปัญหารุนแรงต่างๆ ในการพัฒนาเกิดขึ้นมาจากการขาดศีลธรรมและจริยธรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร ประเทศ บรรษัทนานาชาติ และองค์การระหว่างประเทศ สรุปแล้วไม่ว่า “เนื้อแท้ของการพัฒนาจะเป็นเรื่องของศีลธรรม” หรือไม่นั้น งานเขียนชิ้นนี้ขอยืนยันอย่างหนักแน่นว่า หากปราศจากการชี้นำของศีลธรรมในการควบคุมกระบวนการพัฒนาแล้ว งานพัฒนานั้นมีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำด้วยความเห็นแก่ตัว ความโลภ ความกระหายอำนาจ และมวลชนอาจถูกผลักดันไปสู่สภาวะ “หิวโหยทางจิตใจ” ท่ามกลางสถานการณ์ “จลาจลทางสังคม” และสภาพ “ยากไร้ทางวัตถุ” ในที่สุด

ถึงเวลาที่จะต้องยอมรับอย่างจริงจังและจริงใจเสียที่ความมนุษย์ได้มาถึงจุดที่ว่า การพัฒนาเพื่อสร้างสมแต่ความร่ำรวยด้านวัตถุนั้นไม่เพียงพอเสียแล้ว เราควรจะเรียนรู้วิถีกระจายความมั่งมีออกไปอย่างทั่วถึงและยุติธรรม ตลอดจนวิถีที่จะพัฒนามนุษย์ไปสู่ความสมบูรณ์และกลมกลืนกับธรรมชาติทั้งในด้านร่างกายและวัตถุ จิตใจและสังคม ตลอดจนความมีสำนึกที่สูงขึ้น และควรตระหนักว่า คำว่า “พัฒนา” ครอบคลุมความหมายที่กว้างไกลและลึกซึ้งเกินกว่าคำว่า “การพัฒนาเศรษฐกิจ” เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง เสรีภาพของบุคคล สำนึกทางสังคม สวัสดิภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ ศักดิ์ศรีของการเป็นคนดีมีจิตใจสูง (spiritual integrity) และความเอาใจใส่ห่วงใยสภาพแวดล้อม ประเทศในซีกโลกต่างๆ ทั้งออก ตกเหนือและใต้ จึงควรมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันจากวิถีการที่เป็นรูปธรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาแบบใหม่นี้^{5,6}

เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า คุณภาพชีวิตของมนุษย์ไม่ควรถูกวัดให้ลดคุณค่าลงไปเทียบกับจำนวนสินค้าต่างๆ ที่เราบริโภคเท่านั้นที่สุดแล้วคุณภาพของชีวิตสถิตอยู่ที่การตระหนักถึงศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่ “สมบูรณ์” ทั้งในแง่ พละนามัย สุนทรียภาพ สังคม วัฒนธรรมและจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดที่ว่า คุณภาพชีวิตประกอบไปด้วยจิตสำนึกและการแสดงออกของจิตใจที่ดีงาม จะต้องได้รับการผสมผสานเข้าไปในรูปแบบการพัฒนาที่เน้นวิถีชีวิตและการยังชีพด้วยตนเองของท้องถิ่นเป็นสำคัญ^{ปรับปรองจาก}

การพัฒนาที่เน้นวิถีชีวิตและการยังชีพด้วยตนเองของท้องถิ่น

การพัฒนาที่เน้นวิถีชีวิตและการยังชีพด้วยตนเองของท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับตอบสนองความต้องการของประชาชนในเรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการมีงานทำ การพัฒนาแบบนี้มุ่งแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องของการใช้เทคโนโลยีและการจัดองค์กรทางสังคม เพื่อเบิกทางไปสู่ยุคใหม่ในการพัฒนา โดยเน้นการขจัดปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ทั้งนี้เพราะในโลกที่เต็มไปด้วยความยากไร้ ย่อมเป็นภัยต่อระบบสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ด้วยเหตุดังกล่าว ทุกประเทศไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน พัฒนาหรือกำลังพัฒนาจึงควรหันมาจับมือกันพิทักษ์รักษาโลกและทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อลูกหลานในอนาคต มาตรการ

ด้านสิ่งแวดล้อมควรได้รับการบรรจุไว้ในแผนและโครงการพัฒนาแห่งชาติ ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมและมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายอย่างชัดเจน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านทรัพยากรก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลเป็นสิ่งที่เป็นไปได้และอันที่จริงก็กำลังเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังคงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสถาบันระบบภาษี และนโยบายอุตสาหกรรม เพื่อสนับสนุนให้บุคคลพยายาม“ใช้ชีวิตอย่างเบาสบายยิ่งขึ้นบนโลกนี้” ที่สำคัญที่สุด ประชาชนควรมีสติ “เสียง” ในการตัดสินใจใดๆ ที่มีผลกระทบต่อพวกเขา⁷ องค์กรพัฒนาเอกชนควรแสดงบทบาทที่สำคัญในกระบวนการดังกล่าว และจำเป็นต้องเพิ่มขีดความสามารถของตนเองโดยการสร้างเครือข่ายสายงานขึ้น ประเทศที่กำลังพัฒนาควรได้รับการสนับสนุนในการปฏิบัติงานสำคัญซึ่งมีผลกระทบไปทั่วโลกนี้ โดยผ่านกิจกรรมทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาคและระหว่างภูมิภาค⁸

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนทิศทางการใช้เทคโนโลยีก็ใช่ว่าจะทำได้ง่าย ๆ เพราะเทคโนโลยีทุกวันนี้ผูกมัดอยู่กับอุตสาหกรรม รัฐบาล และโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างเหนียวแน่นเสียจนกระทั่งการเปลี่ยนทิศทางการใช้เทคโนโลยีไปตามที่ความต้องการเป็นเรื่องยากลำบากยิ่ง ดังที่นักวิจารณ์ต่างยอมรับว่าผู้ที่พยายามก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านนี้ มักจะถูกเลือน (หรือมีชะง่อนก็ถูกทำลาย) โดยอำนาจและอิทธิพลขององค์กรและโครงสร้างต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว กระนั้นก็ตามสวัสดิภาพของประชาชนย่อมต้องการ“เทคโนโลยีที่สร้างสรรค์” (*creative technology*) นั่นคือเทคโนโลยีที่มีลักษณะบันดาลใจให้เกิดสำนึกกับผิชอบ บำรุงรักษาระบบสิ่งแวดล้อม สร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม และสนองความต้องการทั้งด้านร่างกายและจิตใจของประชาชนในเวลาเดียวกัน

แม่ธรณี-ที่พึ่งหนึ่งเดียวสำหรับลูกทุกคน

สิ่งท้าทายสำหรับคนรุ่นปัจจุบันก็คือ การใช้เทคโนโลยีเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและส่งเสริมค่านิยมด้านมนุษยธรรม ลำพังการสั่งสอนด้านศีลธรรมหรือเชิญชวนให้มีเมตตาอันนั้นคงจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร ทิศทางใหม่ของการพัฒนาจะต้องเกิดขึ้นจากสมมติฐานและโลกทัศน์ใหม่ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดสากลที่ว่า โลกนี้เปรียบดัง “แม่ธรณีที่พึ่งหนึ่งเดียวสำหรับลูกทุกคน” (*the one and only mother earth for all*) ทิศทางเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นภาพพจน์ใหม่ในเรื่องความสำเร็จของมนุษย์ และจินตภาพใหม่สำหรับอนาคต โดยจะเน้นให้บุคคลหันมาพิทักษ์ธรรมชาติ (*stewardship of nature*) แทนที่จะเอาชนะธรรมชาติ รู้จักพึงพอใจกับชีวิตที่เรียบง่ายเมื่อความต้องการขั้นพื้นฐานได้รับการตอบสนองในระดับหนึ่งแทนที่จะเพิ่มพูนการบริโภคด้านวัตถุอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และการคิดถึงเป้าหมายการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุข แทนที่จะคิดถึงแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวแต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ จะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ ว่าแหล่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีมีหลายอย่าง การให้การศึกษาศาสามารถเปลี่ยนแปลงการรับรู้และ

ค่านิยมของบุคคล การรวมตัวทางการเมืองสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม วิกฤตการณ์ และความหายนะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถท้าทายสมมติฐานเบื้องต้นของการพัฒนา จินตภาพเกี่ยวกับอนาคตที่หลากหลายสามารถจูงใจให้บุคคลและสังคมเปลี่ยนแปลงการกระทำไปสู่ทิศทางใหม่ เป็นต้น⁹

ความสุขของมนุษย์กับสิทธิของธรรมชาติ

ปัจจุบันแนวโน้มใหม่ที่น่าสนใจในการเรียกร้อง “สิทธิของธรรมชาติ” (the rights of nature) แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อถือและทัศนคติด้านศีลธรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เราเริ่มมองธรรมชาติว่าเป็นระบบหนึ่งของความเจริญเติบโต เป็นกฎระเบียบหรือความกลมกลืนของสรรพสิ่งซึ่งไม่ควรถูกทำลายโดยเสี่ยงกับสันติสุขของมวลมนุษย์ในระยะยาว อารยธรรมที่เกินจำเป็นเช่น กฎหมาย ระเบียบ สายการบังคับบัญชา สถานศึกษา คอมพิวเตอร์ วิชาชีพ ผู้เชี่ยวชาญ การเติบโตใหญ่ของตัวเมือง มนุษย์สัมพันธ์ที่ห่างเหินสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้หากมีมากเกินไป ย่อมทำให้มนุษย์เกิดความแปลกแยก โดดเดี่ยวโดยปริยาย เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ได้แบ่งแยกความเป็นตัวเองของบุคคล (self) ออกจากธรรมชาติที่แท้จริง นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มที่จะกีดขวางความเจริญด้านจิตใจอีกด้วย สิ่งสำคัญในการซ่อมแซมเสริมแต่งให้โลกสวยงามน่าอยู่ยิ่งขึ้นก็คือ การแสดงออกตามความรู้สึกอย่างจริงใจ การใช้ภาษาและกิริยามารยาทที่เรียบง่าย การให้ความอบอุ่น และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในหมู่กลุ่มด้วยความรักความเข้าใจต่อกัน

สิทธิในการพัฒนาและสิทธิในความแตกต่าง

สิทธิทั้งสองประการนี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดซึ่งกำลังจะมาถึงนี้ วิวัฒนาการเกี่ยวกับการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ จะเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตอย่างรวดเร็วขึ้น ดังนั้นเราจึงควรหาวิธียกระดับ “การควบคุมทางจิตสำนึก” (spiritual control) ให้อยู่เหนือวัตถุและร่างกาย ถ้าปราศจากการประเมินผลและตัดสินใจที่ถูกต้องแล้วเราอาจสูญเสีย ความสามารถที่จะทำความเข้าใจในข้อดีและข้อเสียของการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้¹⁰ สำหรับผู้ที่อุทิศตัวให้กับงานพัฒนาสังคมและเหนือกว่านั้น สวัสดิภาพของประชาชนควรจะต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะเปิดโอกาสของบุคคลไปสู่ “สิทธิของการพัฒนา”(right to development) อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น¹¹ รวมทั้ง “สิทธิที่จะมีความแตกต่าง”(right to be different)¹² ซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพของประชาชนทุกระดับในที่สุด

ชีวิตที่มีความหมายกับการพัฒนาบุคคล

งานนี้อาศัยความเข้าใจในการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ ๆ ภายใต้ “การนำของจิตสำนึกที่ถูกต้อง”(spiritual guidance) ตามที่องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยว-

กับคำว่าสุขภาพใจว่า คือ “สภาวะที่สมบูรณ์ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม...”¹³ ซึ่งผู้เขียนนี้เชื่อว่า อีกแง่มุมหนึ่งของการมีสุขภาพที่ดีก็คือ การแสวงหา “ชีวิตที่มีความหมาย”(meaningful life) อันได้แก่ความปรารถนาของบุคคล ที่จะค้นหาวิธีใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับสรรพสิ่ง เพื่อพัฒนาตนเองไปสู่ความสมบูรณ์แบบอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ดังที่ผู้รู้กล่าวไว้¹⁴

....การปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากพันธนาการทางร่างกายและวัตถุ ก็คือการพยายามแสวงหาความดีงามมาใช้ชีวิตในสังคม และการแสวงหาความรักความเมตตาเมื่อใช้ชีวิตอยู่กับตัวเอง (น.339)

เสียงเรียกร้องเกี่ยวกับศักดิ์ศรีและสิทธิมนุษยชน จะสะท้อนไปได้กว้างไกลและอย่างถูกต้องที่สุด ก็ต่อเมื่อนักพัฒนาหันหน้าเข้าหาผู้ยากไร้ ผู้ขาดแคลน ผู้ด้อยโอกาส และผู้ถูกกดขี่ในสังคม รวมทั้งการมีจิตใจแน่วแน่ที่จะร่วมรับรู้ความทุกข์ยาก และที่สำคัญที่สุดก็คือการทำงานร่วมกับบุคคลเหล่านี้ เพื่อให้พวกเขาได้ปลดปล่อยตนเองจากเงื่อนไขและระบบต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น มาเอาเปรียบกดขี่กัน ไม่ว่าเงื่อนไขหรือระบบดังกล่าวจะเกิดขึ้นที่ใด เพื่อว่าบุคคลดังกล่าวจะมีโอกาสได้ใช้ “ชีวิตที่มีความหมาย” อย่างแท้จริง งานนี้ไม่อาจสำเร็จได้โดยปราศจากการสร้างจิตสำนึกของ “ความรักและความเคารพสากล” (universal love and respect) ซึ่งชี้นำโดย “จริยธรรมและศีลธรรมเพื่อส่วนรวม” (common ethics and morality) โดยการสังเคราะห์คำสอนจากศาสนาที่สำคัญต่าง ๆ ของโลกให้เหมาะสมกับปัญหาสังคมปัจจุบันแล้วนำมาตีความในแง่ของการกระทำ เพื่อผสมผสานเข้าไปในนโยบายและโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในทุกระดับ

การปฏิวัติด้านจิตสำนึก: หัวใจของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคม

เห็นได้ชัดกันแล้วว่า กุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการพัฒนาสังคมเอเชียในปัจจุบันก็คือ “การปฏิวัติด้านจิตสำนึก” (spiritual revolution) ของประชาชนและนักการเมือง ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ในพุทธศาสนา เช่นเดียวกับคำสอนของศาสนาอื่น การปฏิวัติจิตสำนึกหมายถึง “การพยายามปรับปรุงตนเองให้บรรลุอุดมคติ” (self-perfection) โดยผ่าน “การปฏิวัติด้านมนุษยธรรม” (human revolution) ในความหมายทางพุทธศาสนาการพัฒนาจึงมุ่งที่การลดความฟุ้งเฟ้อ และหลีกเลี่ยงความรุนแรง โดยการพัฒนาจิตสำนึกมากกว่าการพัฒนาด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว

ในขณะที่ศาสนาอื่น ๆ อาจแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ด้วยภาษาหรือคำสอนที่แตกต่างไปจากพุทธศาสนา แต่ผู้เขียนนี้เชื่อว่าเป้าหมายหลักของทุกศาสนาต่างมุ่งไปในทิศทางที่คล้ายคลึงกัน แม้จะไม่เหมือนกันโดยสิ้นเชิง (ดูภาคผนวก: สรุปคำสอนทางศาสนา) ในขณะที่บุคคลแต่ละคนได้รับการพัฒนาจิตสำนึกจนก้าวหน้า เขา/เธอ ย่อมมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลือกันโดยไม่ต้อง

รอลให้เกิดขึ้นในอุดมคติที่ลัทธิสังคมนิยมได้วาดไว้ หรือรอลให้ยุคใหม่แห่งศาสนาที่พระพุทธเจ้า หรือ พระผู้ช่วยให้รอด พระผู้มาโปรดโลก หรือ พระศาสดาองค์ “ใหม่” ใด ๆ กำเนิดขึ้นเสียก่อน ไม่ว่าจะสังคมนั้นจะเป็นสังคมระบบทุนนิยม ซึ่งส่งเสริมผลประโยชน์ชนชั้นนายทุน หรือสังคมระบบสังคมนิยม ซึ่งส่งเสริมผลประโยชน์กลุ่มผู้ใช้แรงงาน¹⁵

การแสวงหาสันติภาพ ความยุติธรรม และความสมานฉันท์ในงานพัฒนา

ค่านิยมมีหน้าที่ทางสังคม กล่าวคือค่านิยมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ย่อมกระชับความสัมพันธ์ของครอบครัว เผ่าพันธุ์ สังคม ชนชาติ และโลกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ค่านิยมสากลเช่น ความยุติธรรม ความรักความเมตตา สันติภาพ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความเคารพในผู้อื่นล้วนเป็นค่านิยมซึ่งส่งเสริมให้เกิดความสมานฉันท์ระหว่างประเทศและชนชาติต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สังคมโลกที่ดีขึ้นอย่างแท้จริง ค่านิยมในด้านการศึกษาคงควรมุ่งเตรียมเด็กและเยาวชนด้วยการอบรมสั่งสอนและให้ตัวอย่างวิถีชีวิตที่ดีในสถาบันการศึกษา เพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้จักใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับโลก จะได้เติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของ “ชุมชนโลก” และมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในการบำรุงรักษาและสร้างสรรค์โลกให้สดสวย อุดมสมบูรณ์ และสงบสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป¹⁶

ถึงแม้จะตระหนักดีว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในส่วนปรับปรุงตนเองให้บรรลุอุดมคติเป็นกระบวนการที่ยากเย็น เชื่องช้า และอาจต้องใช้ความวิริยะขงชีวิต แต่บทความนี้ก็ขอเชิญชวนและวิงวอนว่าพวกเราทุกคนควรมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ หากทุกท่านร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังแล้ว เชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะเกิดพรรคการเมืองที่ใส่ใจต่อการสร้างสิ่งที่ “ดี” ให้แก่ประชาชนมากกว่าจะคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์และอำนาจส่วนตัวในทุกระดับ¹⁷ การร่วมมือกันเสริมสร้างสันติภาพ ความยุติธรรม และการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมตลอดจนการปกป้องสิทธิมนุษยชน ย่อมนำมาซึ่งความกลมเกลียวระหว่างประชาชาติซึ่งนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นเรื่องผิดปกติที่จะเกิดความแตกต่างด้านความคิด หรือแม้แต่เกิดความเห็นที่ขัดแย้งกันในระหว่างดำเนินการ แต่ความพยายามที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ และการมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยใช้วิธีการที่ว่า “คำสอนอาจแยกได้ แต่ร่วมมือให้บริการ” (doctrine may divide but service unites) จะสามารถเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในเอเชียและภูมิภาคอื่น

โดยอาศัยการอุทิศตนให้กับการสรรค์สร้างความยุติธรรมและคุณภาพชีวิตของทุกคน ศาสนาต่าง ๆ ในเอเชียควรร่วมมือกับนักพัฒนาในการส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงศักยภาพในการมี “เสรีภาพในการนับถือศาสนา” ซึ่งสามารถกระทำได้ด้วยกรให้บริการ เพื่อแสวงหาความยุติธรรมและสันติสุขเนื่องจากมีเพียงผู้นำทางศาสนา นักพัฒนา บุคลากรและชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งยืนเคียงข้างกับผู้ทุกข์ยากเท่านั้น ที่ควรมีสติธิ์ในการเรียกร้องสันติภาพและความสมานฉันท์ของสังคม¹⁸

การกระจายความยุติธรรม: งานสำคัญและเร่งด่วนของการพัฒนา

ถึงแม้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการประยุกต์วิธีกระจายความยุติธรรมในการพัฒนา จะยังเป็นที่ถกเถียงกันอย่างไม่รู้ที่สิ้นสุด ความคิดที่ว่าผู้ขาดแคลนควรได้รับความช่วยเหลือและผู้ยากไร้ควรได้รับการแบ่งปันยังคงเป็นหลักการที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายแม้ในยุคการปกครองที่อำนาจสูงสุด ตกอยู่กับประมุขของประเทศแต่เพียงผู้เดียวเช่นกษัตริย์/กษัตริย์ในอดีต พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้ประชาชนมีความเมตตากรุณาด้วยการแบ่งปัน แจกจ่ายสิ่งของเครื่องใช้ รวมทั้งความมั่งคั่งแก่ผู้ยากไร้ขาดแคลน (ทานะ) แทนพิธีบูชาเทวดาโดยการสวดมนต์และถวายเครื่องเซ่นสังเวย (ยัชณ) ในศาสนาพราหมณ์ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างพระบรมราชาโชวาทของกษัตริย์องค์หนึ่งซึ่งพระราชทานแก่พระราชโอรสที่กำลังจะขึ้นครองราชย์ต่อจากพระองค์ ตามที่ทรงได้รับอิทธิพลจากคำสอนทางศาสนาว่า “โอรสแห่งข้า ใครก็ตามในราชอาณาจักรที่เป็นผู้ยากไร้ เจ้าจงแบ่งปันความมั่งมีให้แก่ผู้นั้นเกิด”¹⁹ แนวคิดนี้น่าจะได้รับการส่งเสริมและใช้เป็นหลักในการกระจายความยุติธรรม ในสังคมเอเชีย ซึ่งความยากไร้โดยเฉพาะในลุ่มภูมิภาคยังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดอยู่ทั่วไป

กลวิธีในการลดความสัมพันธ์และการคืนอำนาจแก่ปวงชน

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการพัฒนาทั้งหมด รวมทั้งทางเลือกผลดี-เสีย และการตัดสินใจ ล้วนพันพัวและอาจถูกกีดขวางด้วยประวัติความเป็นมาในเรื่องผลประโยชน์ของประเทศ เช่นเดียวกับผลประโยชน์ระหว่างประเทศและเครือข่ายต่าง ๆ²⁰ ในขณะที่ช่วงสุดท้ายแห่งศตวรรษนี้กำลังใกล้เข้ามา สถานการณ์ทางเศรษฐกิจในส่วนต่างๆ ของโลก ล้วนกระตุ้นให้เรา “คิดทบทวน” (re-thinking) หลักการและโครงสร้างทางเศรษฐกิจเสียใหม่ พร้อมไปกับการคิดถึงกลวิธี “ลดพันธะผูกพัน” (de-linking) ในการทำสนธิสัญญาหรือพึงพาต่างประเทศซึ่งมีผลกระทบต่อความอิสระในการพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development) รวมทั้งความคิดเกี่ยวกับ “การแบ่งปันผลประโยชน์โดยใช้หลักความยุติธรรมหรือการพึ่งตนเองของท้องถิ่นในระดับสูงขึ้นไป” อาจจะเป็น ความคิดหนึ่งซึ่งจะช่วยปรับปรุงสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ของศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดได้²¹ โดยที่ทางเลือกใหม่สำหรับอนาคตนี้จะ “คืนอำนาจ” (empower) แก่ปวงชน โดยอำนาจที่ได้รับนี้จะไม่กลายเป็นอำนาจแห่งการ “กดขี่ข่มเหง” เสียเอง²

การประยุกต์พื้นฐานค่านิยมตะวันออก-ตะวันตกในการพัฒนา

นอกจากนี้ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่นักพัฒนาพึงกระทำก็คือการประเมินค่านิยมที่มีอยู่ทั้งในสังคมตะวันออกและสังคมตะวันตก โดยตระหนักถึงศักยภาพทั้งในการสรรค์สร้างและขวางกั้นหนทางไปสู่เป้าหมายในการพัฒนา ประเทศต่างๆ ในเอเชียควรวិเคราะห์กลวิธีในการพัฒนาของประเทศตะวันตก และควรพยายามหลีกเลี่ยงแง่มุมที่ให้ผลทางลบโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อ

สังคมและมนุษยธรรม อย่างไรก็ตาม สังคมเอเชียก็อาจได้รับประโยชน์ในการประยุกต์ใช้แง่มุมที่ให้ผลทางบวก โดยคำนึงถึงระบบค่านิยมและโครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่เดิม (indigenous) หรือรับเข้ามาจากภายนอก (exogenous) หรือยืนยันว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมนั้น ๆ เพื่อเร่งรัดอัตราการพัฒนา ให้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว บทความนี้ขอเสนอว่าจะเป็นการดีกว่า ถ้านักวางแผนหันมาศึกษาความเป็นไปได้ในการตีความหมายค่านิยมสำคัญของวัฒนธรรมเหล่านั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาแทน⁴

รูปแบบการพัฒนาใด ๆ ที่ประยุกต์ใช้ปัจจัยด้านค่านิยม จะต้องไตร่ตรองให้รอบคอบถึงความสามารถของค่านิยม นั้น ทั้งในแง่ผลกระทบที่ต้องการให้เกิดขึ้น (proactive) และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการพัฒนา (interactive) เนื่องจากผลกระทบของค่านิยมบางอย่างสามารถเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีองค์ประกอบอื่น ๆ สนับสนุน เช่น สถานการณ์โลก นโยบายองค์การ ระบบกฎหมาย และภาวะการเงิน เป็นต้น^{22,23} ด้วยเหตุผลนี้ MacFarquhar²⁴ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "ถ้าหากระบบปัจเจกชนนิยม (individualism) เหมาะสมกับยุคบุกเบิกของการปฏิวัติอุตสาหกรรม แล้ว บางทีระบบกลุ่มนิยม (collectivism) หลังจากยุคของขงจื้อ อาจเหมาะสมกับสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรมแบบมวลชน (mass industrialisation) เช่นปัจจุบันก็ได้" ดังนั้น จะเห็นได้ว่าค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับความเจริญเติบโตในยุคสมัยหนึ่ง อาจแตกต่างจากค่านิยมอื่น ๆ ในการสร้างความเจริญเติบโตในอีกยุคสมัยหนึ่งก็ได้²⁵

ความสำคัญของระบบครอบครัวนิยมกับระบบปัจเจกชนนิยมในการพัฒนา

ในสังคมที่ค่อนข้างนิยมระบบรวมกลุ่ม เช่นสังคมเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การพัฒนามีแนวโน้มจะได้ผลกว่าหากมีการติดต่อประสานงานในระดับครอบครัวและกลุ่มต่าง ๆ แม้ว่าระบบครอบครัวนิยม (familism) จะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ในแง่ผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของบุคคลในหลายด้าน แต่อิทธิพลของครอบครัวต่อบุคคลก็ยังคงอยู่ ดังนั้นนักพัฒนาจำนวนไม่น้อย ยังรู้สึกว่สถาบันครอบครัวจะยังคงเป็นเป้าหมายที่สำคัญในการติดต่อประสานงานในการพัฒนา¹² ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การควบคุมจำนวนประชากร การสาธารณสุข ตลอดจนโครงการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ

ในการประสานงานเพื่อการพัฒนาในระดับนี้ นักพัฒนาจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อบัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงความเป็นรูปธรรม ความใกล้ชิด และความเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์เป็นหลัก⁴ ในขณะที่แนวโน้มของการพัฒนาจะมีภาพกว้าง ๆ ที่อาจสรุปได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจาก "ระบบปัจเจกชนนิยมในยุคแรก" (proto-individualism) มาเป็น "ระบบกลุ่มนิยม" (collectivism) จนกระทั่งมาถึง "ระบบปัจเจกชนนิยมแบบใหม่" (neo-individualism) ในปัจจุบัน นักพัฒนาควรคำนึงถึงรายละเอียดปลีกย่อยที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างระบบกลุ่มนิยมและปัจเจกชนนิยมประเภทต่าง ๆ ทั้งในสังคมตะวันออกและสังคมตะวันตกเป็นองค์ประกอบในการพัฒนาด้วย²⁶

ผลกระทบของคุณธรรมแห่งการใช้สิทธิ และคุณธรรมแห่งความห่วงใยต่อการพัฒนา

นักพัฒนาควรเป็นกระบอกเสียงว่า การมีสิทธิมีเสียงในการตัดสินใจเรื่องค่านิยมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมหาใช่ขึ้นอยู่กับสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมเท่านั้นไม่ แต่ยังเกิดขึ้นจากการร่วมกันแสดงออกของแต่ละบุคคลอีกด้วย และนักพัฒนาควรเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาสังคมโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคล โดยนัยนี้ สมาชิกของสังคมสมัยใหม่ ควรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น “ของตน” (subjective) เกี่ยวกับความต้องการและเป้าหมายในชีวิตของเขาเอง และประสานความคิดเห็นต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมภายใต้กรอบความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชน²⁷ อย่างไรก็ตามภายใต้กรอบความคิดสิทธิมนุษยชนนี้ นักพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับรัฐบาล และประชาชนควรตระหนักถึงความสำคัญไม่เฉพาะแต่หลัก “คุณธรรมแห่งการใช้สิทธิ” (ethic of rights) เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมทั้งหลัก “คุณธรรมแห่งความห่วงใย” (ethic of care) อีกด้วย ในแนวคิดนี้²⁸

ปัญหาด้านศีลธรรมเกิดขึ้นจากความขัดแย้งในเรื่องความรับผิดชอบ มากกว่าการแข่งขันเรื่อง สิทธิ และต้องการวิธีแก้ปัญหาคำนี้ถึงสภาพแวดล้อม และสิ่งที่บรรยายให้เห็นภาพพจน์ได้มากกว่าลักษณะที่เป็นทางการและเป็นนามธรรม การเน้นเรื่องความห่วงใยในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาศีลธรรมนี้ เริ่มต้นด้วยการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความรับผิดชอบและสัมพันธภาพ เช่นเดียวกับการเน้นเรื่องความยุติธรรม ในฐานะที่เป็นแง่หนึ่งของศีลธรรม ย่อมทำให้การพัฒนาด้านศีลธรรมเกิดความพัวพันกับความเข้าใจในเรื่องของสิทธิ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โดยปริยาย (น.19)

แนวคิดนี้ยังมีนัยยะสำคัญอีกว่า ไม่ว่าจะโดยความตั้งใจหรือโดยสถานการณ์ การคงความสมดุลระหว่าง “สิทธิส่วนบุคคล” และ “ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม” เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งประการสุดท้าย นักพัฒนาควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องเกี่ยวกับ “เสรีภาพส่วนบุคคล” ว่าเป็นเสรีภาพแห่งการแสวงหา “โอกาสสำหรับทุกคน” เพื่อจะได้พัฒนา “ฝีมือ” “มันสมอง” และที่สำคัญที่สุด “มนุษยธรรม” ให้ก้าวหน้าไปถึงจุดสูงสุด ไม่ใช่เพื่อจะได้อภิสิทธิ์ แต่เพื่อทำประโยชน์แก่ชุมชน ภูมิภาค และโลกด้วยจิตสำนึกแห่งความเป็น “ผู้พิทักษ์” (spirit of stewardship) นั้นเอง

ความเข้าใจในเรื่องสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวข้างต้น จะทำให้การใช้เหตุผลในการจัดลำดับ ความสำคัญความต้องการของสังคม เป็นไปโดยธรรมชาติในลักษณะที่ว่า เพื่อตอบสนองทุกคนตามความต้องการที่จำเป็น²⁹ และที่สำคัญที่สุด “จากกันและกัน และเพื่อกันและกัน ด้วยจิตใจ ของแต่ละคน” (from and to each other according to their spirits) ดังที่ขงจื้อเคยกล่าวไว้ว่า “จงรู้จักควบคุมจิตใจตัวเองแล้วท่านจะสามารถบริหารครอบครัวญาติมิตร ปกครองประเทศ และสยบโลกทั้งโลกได้”³⁰

วิทยาศาสตร์ไม่ใช่พระเจ้า

คำพูดที่ว่า “โลกของเราเป็นสีฟ้า” ซึ่งกล่าวโดย Gagarin นักบินอวกาศชาวรัสเซีย ผู้มองเห็นโลกจากห้วงอวกาศเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เป็นคำพูดที่มีชื่อเสียง นักบินอวกาศคนถัดๆ มาต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าความงดงามของโลกนั้นสุดจะพรรณนาได้ และแหล่งที่มาของความงามนั้นเริ่มต้นมาจากสีฟ้านั่นเอง สีฟ้าที่วามนี้เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันของอากาศและน้ำ และป่าไม้มีบทบาทสำคัญในการทำให้เกิดสีนี้ขึ้น³¹ ผลกระทบของระบบนิเวศวิทยาที่เสื่อมสลาย และระบบสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลาย ได้กลายเป็นปัญหาระยะยาวและเกือบจะเป็นปัญหาถาวรของโลก เรากำลังจะส่งมอบให้ลูกหลานด้วยโลกใบนี้ ซึ่งอาจกลายเป็นโลกที่ไม่มี “สีฟ้า” หรือ “ความปลอดภัย” ให้อาศัยอีกต่อไป

จะเป็นความชาญฉลาดของประเทศกำลังพัฒนา ที่จะหลีกเลี่ยงความผิดพลาดบางประการของโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนา ที่มีผลทำให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อม เสื่อมสลายและเป็นอันตรายต่อสันติสุขของโลก เป็นต้นว่าการพัฒนาด้านอาวุธ และการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ด้วยความโลภจนเกิดความเสียหายต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ อย่างน่าเศร้าใจ³² Ellul เคยวิจารณ์เกี่ยวกับเทคโนโลยีว่า “เป็นผู้รับใช้ที่ดี แต่เป็นนายที่เลว”³² และตั้งที่บทบรรณาธิการใน Southern Newspaper ของสหรัฐฯ³³ เคยวิจารณ์ไว้ว่า “วิทยาศาสตร์ไม่ใช่พระเจ้า” (Science is not God) โดยตั้งคำถามว่า

เป็นไปได้หรือไม่ ดังที่มีการเสนอไว้ว่าจะมีการค้นคิดวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ขึ้นมาโดยสามารถป้องกันไม่ให้สังคมถูกทำลายด้วยอาวุธนิวเคลียร์? เป็นไปได้หรือไม่ และจำเป็นหรือไม่ ที่จะสร้างวิทยาศาสตร์แห่งความอยู่รอดของมนุษยชาติขึ้นมา? (น.93)

ผู้เขียนบทบรรณาธิการดังกล่าว ตอบว่า “ไม่” ซึ่งทุกคนคงจะเห็นด้วย จะเห็นได้ว่าทราบเท่าทุกวันนี้ ยังไม่มีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ใด ที่สามารถประดิษฐ์เครื่องมือที่จะช่วยขจัดความเขลา ความโลภ ความมัวเมาในตัณหา ความเกลียดชัง และความหลง ซึ่งเป็นรากเหง้าของความทุกข์ ความไม่สงบและปัญหาที่รุนแรงต่างๆ ทางสังคม รวมทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมของทุกวันนี้³⁴ เห็นได้ชัดว่า “มนุษย์อาจจะพิชิตดวงจันทร์ได้สำเร็จ แต่ยังคงล้มเหลวที่จะพิชิตดวงจิตของตัวเอง”³⁵ การรีบไปเหยียบดวงจันทร์หาวิธีแก้ปัญหาก็แท้จริงไม่ อนาคตของมนุษยชาติย่อมขึ้นอยู่กับ “ความมีจิตสำนึกด้านศีลธรรม”(moral commitment) ทั้งในระดับบุคคล ประเทศและระหว่างประเทศ³⁶ ทั้งนี้เพราะ “วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากศาสนาเปรียบดังคนขาพิการ เช่นเดียวกับศาสนาที่ปราศจากวิทยาศาสตร์เปรียบดังคนตาบอด”³⁷ ดังที่ครั้งหนึ่ง Einstein เคยกล่าวว่า “วิทยาศาสตร์ถามว่าโลกคืออะไร ในขณะที่ศาสนาถามว่ามนุษย์และสังคมควรจะเป็นเช่นไร”³⁷

ทางเลือกระหว่างปัญหาด้านคุณธรรม และปัญหาด้านเทคนิคในกระบวนการพัฒนา

ประสบการณ์ที่เรียนรู้จากประเทศที่พัฒนาและที่กำลังพัฒนาทั่วโลก ดูเหมือนจะชี้ให้เห็นอย่างแจ่มชัดว่า สิ่งที่เราต้องการในขณะนี้ก็คือ วิธีแก้ปัญหาคความขัดแย้งและความล้มเหลวของมนุษย์ อันมีสาเหตุมาจากความโลภ ความเขลา และความมัวเมาเป็นสำคัญ อาจพูดได้อีกนัยหนึ่งว่า ปัญหาที่เราเผชิญอยู่ในขณะนี้ปัญหาด้าน “คุณธรรม” (ethical dilemma) มากกว่าปัญหาด้าน “เทคนิค” ที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีผลต่อ ความอยู่รอดร่วมกัน สามารถเปลี่ยนแปลงและควบคุมให้ดีขึ้นได้โดยตัวมนุษย์เอง ทั้งนี้ ด้วยการเตือนสติของคำสอนทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับหลักศีลธรรม และจริยธรรม เป็นสำคัญ

ในขณะเดียวกัน การให้ความสำคัญต่อด้านนิยมนด้านมนุษยธรรม คุณธรรม และวัฒนธรรม ก็มิได้หมายความว่า การพัฒนาจะต้องละเลยต่อความสำคัญด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งโดยเนื้อหาแล้วก็นับเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมด้วย ผู้เขียนนี้ตระหนักดีว่า วิทยาศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญที่ขาดเสียมิได้ในการพัฒนา อย่างไรก็ตามการนึกคิดด้านวิทยาศาสตร์ จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากจิตสำนึกในด้านศีลธรรมและจริยธรรม ถ้าเราต้องการจะปรับปรุงแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และความหายนะอื่นๆ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเขลา ความโลภ และความไม่เคารพต่อโลกของเราอย่างจริงจัง เนื่องจากการประยุกต์ใช้วิทยาการต่างๆ ทางวิทยาศาสตร์ มีผลกระทบต่อสภาพของโลก ในขณะที่ประเพณีทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นแหล่งสะสมค่านิยมต่างๆ ของมนุษย์ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องผสมผสานองค์ประกอบทั้งสองนี้ เข้าไปในกระบวนการพัฒนาให้เกิดความสมดุล โดยการส่งเสริมค่านิยมที่สร้างสรรค์ทั้งระดับบุคคลและสังคมในการประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนา ด้วยวิธีการนี้เราอาจเริ่มต้นจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อทุกชีวิตในโลก ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างได้ผล³⁸

โดยทั่วไป ทุกประเทศในภูมิภาคนี้ ไม่ว่าจะเป็นประเทศพัฒนา กำลังพัฒนา หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ควรดำเนินการอย่างจริงจังในการปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาไปสู่การพัฒนาที่มุ่งพิทักษ์สิ่งแวดล้อม และการยังชีพด้วยตนเองของท้องถิ่น (environmentally sound and sustainable development) โดยจะต้องมีการให้ความจำกัดความ การยอมรับ และการประยุกต์ใช้แนวความคิดใหม่เกี่ยวกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ศตวรรษที่ 19 นับเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อในการวางแผนและดำเนินการโครงการพัฒนาต่างๆ ในการรับมือกับปัญหาสิ่งแวดล้อมใน ภูมิภาคนี้ และต้องการการร่วมมือประสานงานกันทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาคย่อย ภูมิภาคใหญ่ และทั่วโลกอย่างจริงจัง มิฉะนั้นแล้วอาจเกิดปัญหาความหายนะด้านสิ่งแวดล้อมจนไม่สามารถ แก้ไขได้ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งหลวงต่อการกำหนดทางเลือกในการพัฒนาสำหรับประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ในอนาคต³⁹

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ช่วยให้พึ่งตนเองพิทักษ์สิ่งแวดล้อม และพร้อมคุณธรรม

คงเป็นเรื่องน่าขันที่จะแนะนำว่าประเทศต่าง ๆ ในเอเชียไม่ควรพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเพื่อปกป้องสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศด้อยพัฒนา มีลักษณะแตกต่างจากประเทศตะวันตกโดยสิ้นเชิง ดังที่นาง Indira Gandhi อดีตนายกรัฐมนตรีหญิงของอินเดียเคยพูดไว้อย่างถูกต้องว่า “สำหรับสังคมเหล่านี้ ความยากจนคือปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษที่ร้ายแรงที่สุด”⁴⁰ การขจัดปัญหาความยากไร้ให้หมดไปย่อมมีส่วนสำคัญในการช่วยให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมดีขึ้น อย่างไรก็ตามจะต้องมีการส่งเสริมการสร้าง “จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม” (environmental consciousness) ให้เกิดขึ้นด้วยเพื่อป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงจนไม่สามารถจัดการแก้ไขให้หมดไปได้ เช่นที่เกิดขึ้นกับประเทศพัฒนาตะวันตก ความโลภและการขาดสายตากว้างไกล อันเป็นต้นเหตุใหญ่ที่ทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมในเอเชียลดลงอย่างรวดเร็วจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ดังที่ Rolston⁴⁰ วิจัยไว้อย่างคมคายว่า

มนุษย์สามารถหากำไรจากการทำลายล้างธรรมชาติส่วนเล็กน้อยที่หลงเหลืออยู่ได้จริงหรือ? จะได้ผลประโยชน์อะไรในการหากำไรจากโลก เพียงเพื่อจะสูญเสียมันไปในที่สุด ไม่ว่าจะเป็ผลกำไรทางเศรษฐกิจ การล้อมรั้ว การสร้างถนน การทว่านไถ เพียงเพื่อจะสูญเสียมันไปทั้งในแง่วิทยาศาสตร์ สุนทรียภาพ นันทนาการ ศาสนา ในฐานะที่เคยเป็นแผ่นดินมหัศจรรย์อันรวบรวมไว้ซึ่งประวัติศาสตร์แก่วัฒนาการทางธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นสัจธรรมแห่งความกลมกลืนของสรรพสิ่งที่มีอำนาจเหนือและสนับสนุนให้มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ บางทีเราอาจต้องสูญเสียแม้กระทั่งจิตวิญญาณบางส่วนไป ในกระบวนการแสวงหากำไรนี้? (น.189)

ดังนั้น โดยการแบ่งปันผลที่ได้รับจากงานของเรากับผู้อื่นอย่างซื่อสัตย์และยุติธรรม บางทีเราอาจคาดหวังว่าจะมีโลกที่ยอมรับความคิดเรื่องการใช้คุณธรรมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม การขจัดความเขลาด้วยปัญญา ความโลภด้วยความมีน้ำใจ และความไม่เคารพคุณค่าของแม่ธรณีด้วยความเมตตาและปรานีต่อสรรพชีวิตในโลกนี้⁴¹ การพิจารณาผลกระทบของเทคโนโลยีไม่ควรหยุดอยู่ที่การผลิตเท่านั้น แต่ควรขยายไปถึงผลกระทบในด้านมนุษยธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย⁴²

พวกเราชาวเอเชียควรคิดค้นรูปแบบการพัฒนาสังคมขึ้นใหม่ ซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในลักษณะที่สร้างสรรค์ และมีความหมายต่อชีวิตยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็ด้านสังคม จิตวิทยา จิตสำนึก ควบคู่ไปกับด้านร่างกายและวัตถุ ในทางตรงข้ามกับรูปแบบพัฒนาซึ่งสะท้อนให้เห็น “วัฒนธรรมบริโภค” (consuming culture) อย่างเด่นชัด อันได้แก่การสร้างควม

พึงใจให้กับความโลภ ความยโส ความเขลา และเน้นในเรื่องกามารมณ์กับความรุนแรง เราจำเป็นต้องเสนอรูปแบบการพัฒนาที่แตกต่างไปอันอาจนำไปสู่วิถีชีวิตที่เหมาะสม ด้วยการสนับสนุน “วัฒนธรรมแห่งความห่วงใย” (*caring culture*) ให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่จะนำเราไปใกล้ชิดกับธรรมชาติ เพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมทุกข์สุข รวมทั้งจิตสำนึกของตนเองยิ่งขึ้น⁴³

โดยความหมายนี้ บทบาทสำคัญของการศึกษาจึงควรเป็นไปในลักษณะของการส่งเสริมให้มนุษย์รู้จักวิถีที่จะใช้ชีวิตอย่างสันติสุขทั้งกับตนเองและกับสรรพสิ่งในโลก ในทางพุทธศาสนา ความสุขมีความหมายเดียวกันกับสันติและเสรีภาพ เสรีภาพในพุทธศาสนารวมความถึงความอิสระของจิตใจจากความเขลาและความทุกข์ และอิสระจากสังคมที่เต็มไปด้วยการเอารัดเอาเปรียบกดขี่ข่มเหงและใช้ความรุนแรง หน้าที่ของมนุษย์ก็คือการทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลดปล่อยสังคมให้หลุดพ้นจากความอยุติธรรม เครื่องมือสำคัญในการทำหน้าที่ก็คือ “จิตสำนึกที่เป็นวิทยาศาสตร์” (*scientific mind*) ซึ่งไม่เพียงแต่มุ่งจะส่งเสริมความกินดีอยู่ดีเท่านั้น แต่ยังสามารถจุดประกายให้เกิดจิตสำนึกในการแสวงหาสัจธรรม พร้อมกับการปลดปล่อยตนเองจากอิทธิพลของสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถจูงใจให้เกิดความเห็นแก่ตัว เป็นจิตสำนึกที่มองเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวของของสรรพสิ่ง และเล็งเห็นการเน่ไกลในกฎเกณฑ์ที่ควบคุมสายสัมพันธ์เหล่านั้น³⁷ ครั้งหนึ่ง Einstein เคยแสดงความเห็นเกี่ยวกับความจำเป็นในการแสวงหาศาสนาที่เหมาะสมสำหรับสังคมอนาคตว่า³⁴

ศาสนาของอนาคตจะมีลักษณะที่เป็นศาสนาสากล เป็นศาสนาที่เหนือไปกว่าความเชื่อถือส่วนตัวในเรื่องของพระเจ้า หลีกเลียงพิธีกรรมและเทววิทยา ... แต่จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับธรรมชาติและจิตสำนึก ทั้งควรจะตั้งอยู่บนพื้นฐานเหตุผลทางศาสนาที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ทางธรรมชาติและโดยจิตสำนึกของสรรพสิ่ง ในฐานะที่เป็นเอกภาพอันเปี่ยมไปด้วยความหมาย (น. 5-6)

กุญแจสำคัญที่จะไขไปสู่เป้าหมายสุดท้ายก็คือ “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ช่วยให้พึ่งตนเอง พืชักษ์สิ่งแวดล้อม และพร้อมคุณธรรม” (*the self-sustainable, ecologically safe and spiritually sound science and technology*) ทั้งในฐานะที่เป็นวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนารูปแบบใหม่ ในศตวรรษหน้าที่กำลังมาถึง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

จากการวิจัยศึกษาขององค์การสหประชาชาติ⁴⁴ เปิดเผยว่า การพูดถึงปัญหาจิตความยากจนของประชาชนในหมู่บ้านวางแผนพัฒนา มักไม่พันปัญหาการปฏิรูปที่ดินเป็นส่วนใหญ่มีเพียง ส่วนน้อยเท่านั้นที่สนใจจะปรับใช้ทวิวิธีต่อต้านความยากไร้ เช่น การสร้างงาน การให้สิทธิ

ในเรื่องเงินกู้ การปรับปรุงอัตราดอกเบี้ยและการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชน การขาดความไม่เสมอภาคทางเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ ชนกลุ่มน้อยและการเลือกปฏิบัติใน รูปแบบต่าง ๆ (discrimination) ตลอดจนการขยาย “ขอบข่ายสวัสดิการทางสังคม” (social security net) ออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ประชากรส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ยังคงอาศัยอยู่ในชนบท แม้แนวโน้มการขยายตัวเมืองจะมีมากขึ้นในปัจจุบัน โดยทั่วไปการใช้ที่ดินในชนบทมักเผชิญปัญหาประชากรที่หนาแน่นและเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ วิธีแก้ปัญหาที่มักนำมาพิจารณาใช้กันก็คือการปฏิรูปที่ดิน โดยให้เหตุผลว่า หากการแบ่งที่ดินทำได้เพียงพอและเป็นไปได้ในทางบริหารและการเมืองแล้ว ปัญหาความยากจนในชนบทจะลดน้อยลงไปมาก ในการเลือกใช้ยุทธวิธีพัฒนาสังคม จึงควรศึกษาผลกระทบของการเลือกใช้วิธีแก้ปัญหานี้อย่างรอบคอบลึกซึ้ง ทั้งในทางทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความยากจน และการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับปัญหาการครอบครองและควบคุมที่ดิน ในฐานะที่เป็นวัตถุประสงค์ของการพัฒนา คำถามต่อไปนี้ควรได้รับการเอาใจใส่หาคำตอบ และดำเนินการอย่างจริงจัง เป็นต้นว่า ผลกระทบในทางลบต่อมนุษย์และสังคมเพียงเพื่อสนองความมั่งคั่งของคนกลุ่มน้อยเพียงไม่กี่กลุ่มไม่ว่าจะในประเทศหรือต่างประเทศ รวมทั้งคำถามเกี่ยวกับคุณธรรมของการหยุดยั้ง สิทธิของธรรมชาติ จุดยืนของมนุษย์ในสังคมโลกและความสัมพันธ์ของมนุษย์กับศาสนา มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ รวมทั้งธรรมชาติ

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเกี่ยวข้องอื่น ๆ ซึ่งต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วนและจริงจังในการพัฒนาสังคมเอเชีย เช่น การให้ความสนใจศึกษา “สังคมวิทยาแห่งการคอร์รัปชัน” (*sociology of corruption*) อย่างต่อเนื่องและทันเหตุการณ์ ปัญหาของ “ความนึกคิดที่ถูกกักขัง” (*captive mind*) อันเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของสังคมที่กำลังพัฒนารวมทั้งสังคมเอเชีย ตลอดจนอิทธิพลของ “ปัจจัยภายนอก” (*exogenous factors*) ที่จำกัดความเป็นไทในการพัฒนาโดยวิธีพึ่งตนเอง นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นในการศึกษา “สังคมวิทยาแห่งความเสื่อมถอย” (*sociology of decadence*) “สังคมวิทยาของคนเขลา คนโลภ และคนยโส” (*sociology of the ignorant, the greedy and the arrogant*) เช่นเดียวกับ “สังคมวิทยาของผู้มีปัญญา ผู้มีสมถะ และผู้มีจิตสำนึก” (*sociology of the intellectual, the moderate and the spiritual*) รวมทั้งผลกระทบของปัจจัยดังกล่าว ต่อการพัฒนาสังคมเอเชีย⁴⁵ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และความสัมพันธ์ของ ธรรมชาติมนุษย์กับการพัฒนาในทุกระดับ โดยใช้วิธีศึกษาแบบสหวิชา (*holistic approach*) ก็เป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากมนุษย์ไม่ใช่เป็นเพียง “สัตว์เศรษฐกิจ” “สัตว์สังคม” “สัตว์การเมือง” หรือ “สัตว์ศาสนา” อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แท้จริงแล้วทั้งในความหมายเชิงบุคคลและการรวมกลุ่ม มนุษย์พัวพันกับเครือข่ายสายสัมพันธ์ต่าง ๆ ในจักรวาลซึ่งผสมผสานบทบาททั้งหมดดังกล่าว หรืออาจมากกว่านั้น ในการดำรงชีวิตอันเป็นสิ่งที่จะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป บนเส้นทางแห่งการพัฒนาและกาลเวลาสู่ออนาคต

ปัจจุบันนี้ คลื่นอิทธิพลด้านวัฒนธรรม ลัทธิ การเมือง เทคโนโลยีและเศรษฐกิจ กำลัง กระทบ เข้าสู่ภูมิภาคนี้อย่างรวดเร็วและรุนแรง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศใกล้ชิดยิ่งขึ้น และเกิดชุมชนหลากหลายวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น ปรากฏการณ์เหล่านี้ท้าทายให้นักพัฒนาต้องคิดหาคำตอบ เกี่ยวกับการพัฒนาเสียใหม่ เนื่องจากผลกระทบของปรากฏการณ์ดังกล่าว บางครั้งก็เป็นไปในทาง สร้างสรรค์ บางครั้งก็เป็นไปในทางทำลาย สิ่งที่สำคัญก็คือ การสร้างกรอบความคิดสำหรับการ วิเคราะห์และพรรณาส่งที่เกิดขึ้นนี้อย่างมีระบบ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์ ของแต่ละประเทศ รวมทั้งการกำหนดนโยบายและการวางแผน ซึ่งจะเอื้อประโยชน์สูงสุด ในการ ค้นหา ยุทธวิธี การดำเนินการ และแนวโน้ม ทั้งในแง่ที่เป็นปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคต่อการ พัฒนา ที่สำคัญก็คือ กรอบความคิดดังกล่าว จะต้องไม่ลดความสำคัญของมิติวัฒนธรรมที่มีต่อ การพัฒนาลงไป จนกลายเป็นเพียงการถกเถียงเพื่อเอาชนะกันเท่านั้น⁴⁴ นักวิจัยที่มุ่งมั่นจะเสริม สร้างความร่วมมือร่วมใจ ทรัพยากร และสวัสดิการให้เกิดขึ้นใหม่ในท้องถิ่น เพื่อป้องกันและต่อ ต้าน “ความเสื่อมทางวัฒนธรรม”(deculturation) และเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดั้งเดิม ของท้องถิ่นควรได้รับการสนับสนุน นอกจากนี้ควรมีการเผยแพร่ให้ทราบกันทั่วไปว่า การยอมให้ วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมถึงกาลสูญสิ้น (cultural death) เพียงเพื่อจะได้ตอบสนองความต้องการด้าน วัตถุนั้นเป็นการเสียสละสิ่งสำคัญของชาติเพื่อแก้ปัญหาแบบขายผ้าเอาหน้ารอด นับเป็นการยอม แลกสวัสดิภาพของสังคมในระยะยาวกับสวัสดิการสังคมในระยะสั้นอย่างน่าเศร้าใจ¹² โดยสรุป แล้วการทำวิจัยในอนาคตควรเน้นความสำคัญของเรื่องต่อไปนี้คือ

1. โครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ เครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ ๆ ทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และผลกระทบของสิ่งเหล่านี้ต่อกระบวนการ พัฒนาของเอเชีย

2. เทคนิคที่ใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลสำหรับการวิเคราะห์และวางแผนการพัฒนา โดยเฉพาะ อย่างยิ่งการทำวิจัยเกี่ยวกับดัชนีเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าทางสังคม

3. สังคมวิทยาเกี่ยวกับสังคมศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ในเอเชีย⁴⁶

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างรอบคอบแล้ว จะเห็นว่าหากองค์กรทางการเมือง สามารถตอบสนองความต้องการด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างสมดุลและ เหมาะสมทั้งในแง่ความมั่นคงและถาวร โดยปราศจากการทำลายค่านิยมที่สร้างสรรค์ของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับจิตสำนึกด้านศีลธรรมและจริยธรรมแล้ว การปรับตัวให้ เข้ากับการพัฒนาสู่ความทันสมัย อาจเป็นไปได้ด้วยความสงบเรียบร้อย และโดยปราศจากความ รุนแรง ทั้งอาจนำไปสู่ “การพัฒนาเพื่อเสรีภาพและมนุษย์ธรรม” (development for liberation and spirituality) ได้ในที่สุด

บทบาทของรัฐบาลในการส่งเสริมศาสนาให้ทำหน้าที่ผู้ส่งเสริมการพัฒนาศังคม

รัฐบาลสามารถส่งเสริมให้ทำหน้าที่ผู้ส่งเสริมการพัฒนาศังคมและสังคมในแง่มุมต่อไปนี้

1. โดยการผสมผสานค่านิยมทางศาสนาที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อสวัสดิภาพของบุคคล สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับชุมชน เข้าไปในนโยบายแผนงาน และโครงการพัฒนาศังคมและเศรษฐกิจของประเทศ
2. โดยการรณรงค์เกี่ยวกับค่านิยมทางศาสนาที่มีลักษณะสากล เช่น จิตสำนึกในเรื่องศีลธรรม ความยุติธรรม ความเมตตา ความรัก ความกลมกลืน เสรีภาพและสันติภาพให้ทั่วประเทศ เพื่อเสริมสร้างเอกภาพและการพัฒนาประเทศ โดยผ่านทางสื่อมวลชนและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
3. โดยการสนับสนุนสถาบันศาสนาและสถาบันศึกษา ในการเผยแพร่และเป็นตัวอย่างที่ดีในการส่งเสริมค่านิยมทางศาสนาที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการสร้างความรู้ความเข้าใจกำหนดด้านมนุษยธรรมและการพัฒนาปวงชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่เยาวชน⁴⁷
4. โดยการกระตุ้นสถาบันศาสนาให้ทำหน้าที่ผู้นำในการผดุงศีลธรรมและจริยธรรม และเป็นศูนย์รวมในการส่งเสริมความกลมเกลียว บรรทัดฐาน ค่านิยม ความยุติธรรม การอนุเคราะห์ สวัสดิภาพ เสรีภาพ และสันติสุขในสังคม
5. โดยการสนับสนุนการวิจัยศึกษาด้านศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม และการอนุรักษ์ค่านิยมและมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์
6. โดยการจูงใจให้วิชาชีพและวิทยาการสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เห็นคุณค่าของค่านิยมทางศาสนา และการสร้างจิตสำนึกของความเป็นมนุษย์ในงานอาชีพของตน ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ
7. โดยการส่งเสริมสถาบันหรือโครงการต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อศึกษาบทบาทของศาสนาและค่านิยมทางศาสนา ในการแสวงหาหนทางที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาสังคม รวมทั้งการวิจัยเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น บทบาทและหน้าที่ของค่านิยมดั้งเดิม และความสำคัญของการศึกษาด้านวัฒนธรรม โดยผ่านโครงการความร่วมมือและโครงการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการประสานงานในกิจการดังกล่าวระหว่างประเทศ ภูมิภาคและทั่วโลก

ความถูกต้องและความดีงาม: หนทางไปสู่การพัฒนาที่สมดุล

สุดท้ายนี้ พวกเราชาวเอเชียควรระลึกไว้เสมอ ถึงคำพูดอันเป็นข้อสรุปที่ได้จากการทำงานด้านพัฒนามาตลอดชีวิตของ Gertrude Stein ซึ่งกล่าวไว้เพียงไม่นาน ก่อนที่เธอจะจากโลกนี้ไปในปี ๒๕๐๙ ว่า⁴⁸

ทุกคนที่ได้รับข้อมูลมากมายตลอดทั้งวัน จนกระทั่งต่างสูญเสียสามัญสำนึกไปเสียแล้ว เพื่อดึงสามัญสำนึกของเราให้หวนคืนมา ข้อมูลต่าง ๆ ของสังคมเหล่านั้น ต้องการให้เราคิดทบทวนถึงพื้นฐานที่สำคัญที่สุดแห่งปรัชญาของชีวิตทบทวนเศรษฐกิจ ซึ่งเร้นแค้น คำนิยม ทบทวนการปกครองด้วยความลับ ทบทวนกฎหมายโดยความเป็นเจ้าของทบทวน การบริหารด้วยสายบังคับบัญชา (น. 19-20)

ในทางปฏิบัติ Devananda ภิกษุณีกายแองกลิกันรูปหนึ่งจากศรีลังกา ได้ประพันธ์กลอนเปล่าไว้บทหนึ่ง ซึ่งชี้ให้เห็นค่านิยมซึ่งศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก ได้มอบไว้เป็นมรดก เพื่อช่วยให้เราได้รับบรรลุถึงสัจธรรมของการใช้ “ความถูกต้อง” (righteous) และ “ความดีงาม” (decent) เพื่อเป็นหนทางไปสู่การพัฒนาที่ “สมดุล” ส่วนหนึ่งของบทกลอนดังกล่าวว่าไว้ดังนี้⁴⁹

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า
“ไปเถิด ภิกษุ จงท่องไป
เพื่อความดีงามของประชาชน
เพื่อความสุขของประชาชน
ด้วยความรักและเมตตาต่อสรรพสิ่งในโลก”

และพระเยซูคริสต์มีพระวจนะว่า
“พิธีสะบาโตจัดให้มีขึ้นเพื่อ ... มนุษย์
ไม่ใช่มนุษย์เพื่อวันสะบาโต
ดังนั้น บุตรของมนุษย์จึงมีอธิปไตย
ที่เหนือกว่าแม่แต่วันสะบาโต”

Saint Paul เทศน์ว่า

“กฎหมายที่บัญญัติไว้คาดโทษถึงตาย
แต่จิตสำนึกที่บริสุทธิ์ก็กลับให้ชีวิตใหม่
ดังนั้น กฎหมายและสถาบันต่าง ๆ
ต้องทำหน้าที่รับใช้ปวงประชา
หาใช่กดขี่ข่มเหง
แต่ต้องให้เสรีภาพ
มิใช่กำราบจนคนกลายเป็นทาส”

สัจธรรมทั้งหมดนี้ ประชาชนกำลังเรียนรู้
 ทั่วโลกกำลังเกิดขบวนการเปลี่ยนแปลงแห่งประวัติศาสตร์
 เป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อแสวงหาเสรีภาพ
 ดังนั้น ไม่ว่าสิ่งทั้งหลายอาจจะดูเลวร้ายเหลือทน
 ขอพวกเราจงจำใส่ใจไว้ว่า
 ประชาชนกำลังตื่นขึ้นมาจากฝันร้าย
 ประชาชนกำลังเข้าแถวเดินขบวน
 เพื่อปลดปล่อยตัวเองจากความเป็นทาสสู่ความเป็นไท
 จากลัทธิที่ถือตัวกูเป็นสำคัญ สู่การร่วมทุกข์สุขฉันพี่น้อง
 การตื่นรนเพื่อความหลุดพ้นจากบ่วงพันธนาการกำลังดำเนินต่อไป
 นี่คือการหมายแห่งประวัติศาสตร์
 นี่คือการรวมชาติของมนุษย์ ของ พระธรรม และของพระเจ้า (น.68-9)

อุดมคติสูงสุดที่สะท้อนให้เห็นในบทประพันธ์ชิ้นนี้ก็คือ รูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อการ
 สร้างสรรค์โลกที่แม้จะหลากหลาย แต่ก็คล้ายคลึงกันในแก่นแท้ เป็นโลกซึ่งมีได้ผูกกันไว้ด้วยสาย
 สัมพันธ์ทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ แต่ด้วยการยอมรับและเคารพซึ่งกันและกันในความแตกต่าง
 แห่งการแสดงออกของความเป็นมนุษย์ ดังที่ระพีพันธุ์นารถฐากร กวีที่มีชื่อก้องโลก⁵⁰ ได้เคยสั่งสอน
 ไว้กว่า 50 ปีที่แล้วว่า

*เนื่องจากความแตกต่างไม่มีวันถูกลบให้เลือนหายไปได้ และชีวิตคงจะน่าเบื่อมากกว่านี้ถ้า
 ไม่มีความหลากหลาย ขอให้มนุษย์ทุกคนชาติอนุรักษบุคลิกเฉพาะตัวไว้ให้ดี แต่ก็ควร
 หันหน้าเข้าหากัน ไม่ใช่ในลักษณะที่เป็นแบบเดียวกันหมดเหมือนคนตาย แต่ในลักษณะ
 ร่วมแรงร่วมใจ เช่นผู้มีชีวิตและจิตใจอันแจ่มใส (น. 151)*

หรือนี่ไม่ควรเป็นหนทางไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคมเอเชีย สำหรับศตวรรษ
 หน้าที่กำลังจะมาถึง ?

เอกสารอ้างอิง

1. Skolimowski, Henryk. "Philosophy, Values and Development." In *The Futures of Development: Selection from the Tenth World Conference of the World Futures Studies Federation (WFSF) held in Beijing, People's Republic of China, 3-8 September 1988*, eds. Masini, E.J. Dator, and S. Rodgers, 79-85. Future-oriented Studies Programme (FOS), 1991.
2. Inayatullah, Sohail. "The Futures of Cultures: Present Images, Past Visions, and Future Hopes." In *The Futures of Development: Selections from the Tenth World Conference of the World Futures Studies Federation (WFSF) held in Beijing, People's Republic of China, 3-8 September 1988*, eds. Masini, E.J. Dator, and S. Rodgers, 109-114. Future-oriented Studies Programme (FOS), 1991.
3. Wasi, Prawase. "Buddhism and Social Problems in Thailand." In *Searching for Asian Paradigms: Contribution of Youth to the Promotion of Social Goals and Cultural Values in the Development Process*, ed. C.I. Itty, 57-63. Bangkok: Suksit Siam (Distributor), 1984.
4. Sinha, Durganand, and Henry S.R. Kao. "Introduction: Values Development Congruence." In *Social Values and Development: Asian Perspectives*, eds. Durganand Sinha and Henry S.R. Kao, 10-27. New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd., 1988.
5. Harrison, Paul. *The Third World Tomorrow*. Middlesex: Penguin Books Ltd., 1980.
6. Kim, Son-Ung. "The Role of Social Values and Competitiveness in Economic Growth: With Special Reference to Korea." In *Social Values and Development: Asian Perspectives*, eds. Durganand Sinha and Henry S.R. Kao, 76-92. New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd., 1988b.
7. Hunt, Janet. "Development and Environment in Industrialising Asia." In UNESCO. Asian Conference on Religion and Peace, Nepal, October, 1991. Mimeographed.

8. ESCAP/UNDP. *Report of Meeting of Eminent Persons on Greening the Development Process Held in Bangkok, 9-11 October 1989.*
9. Barbour, Ian G. *Technology Environment, and Human Values.* New York: Praeger Scientific and Social Issues, 1980.
10. Chung, Kunmo. "Science, Technology and Religion - A Perspective on the life in the 21st Century." In UNESCO. Asian Conference on Religion and Peace, Nepal, October, 1991. Mimeographed.
11. Lizaka, Yoshiaki. "Human Dignity and Peace in the Conflict Situation in Asia." In UNESCO. Asian Conference on Religion and Peace, Nepal, October, 1991. Mimeographed.
12. Verhelst, Thierry G. *No Life without Roots*, trans. Bob Cumming. London and New Jersey: Zed Books Ltd., 1990.
13. WHO. *Development of Indicators for Monitoring Progress towards Health for All by the Year 2000.* Geneva: WHO, 1981.
14. Gulick, Sydney Lewis. *The East and the West: A Study of Their Psychic and Cultural Characteristics.* Tokyo: Charles E. Tuttle Company, Publishers, 1964.
15. Sivaraksa, Sulak. *Religion and Development.* 3rd ed. Bangkok: Thai Inter-Religious Commission for Development, 1987a.
16. Na Pombejr, Valai. "Humanistic, Cultural and Ethical Values in Education." Bangkok: UNESCO, 1991. Mimeographed.
17. Wilson, Bryan, and Daisaku Ikeda. *Human Values in a Changing World: A Dialogue on the Social Role of Religion.* New Jersey: Lyle Stuart Inc., 1987.
18. Ariarajah, S. Wesley. "Dialogue and Cooperation of Religions for Harmony in Asia." In UNESCO. Asian Conference on Religion and Peace, Nepal, October, 1991. Mimeographed.
19. Silva, Padmasiri de. "Concept of Equality in the Theravada Buddhist Tradition." In *Equality and the Religious Traditions of Asia - A Publication of the International Centre for Ethnic Studies*, ed. R. Siriwardena, 94-95. London: Frances Pinter (Publishers) Ltd., 1987.

20. Jammal, Ibrahim and Michael Gurstein. "Inequities in Rural-urban Development: Are the Trends Reversible?" In *The Futures of Development: Selections from the Tenth World Conference of the World Futures Studies Federation (WFSF) held in Beijing, People's Republic of China, 3-8 September 1988*, eds. Masini, E. J. Dator, and S. Rodgers, 229-39. Future-oriented Studies Programme (FOS), 1991.
21. Robertson, James. "Investing in Local Autonomy: An Economic Challenge for the 21st Century." In *The Futures of Development: Selections from the Tenth World Conference of the World Futures Studies Federation (WFSF) held in Beijing, People's Republic of China, 3-8 September 1988*, eds. Masini, E. J. Dator, and S. Rodgers, 221-28. Future-oriented Studies Programme (FOS), 1991.
22. Redding, S. G. *The Economic Spice Islands: Varieties of Entrepreneurial Stimulant in Asia*. Unpublished manuscript, University of Hong Kong, 1986.
23. Triandis, Harry C. "Toward a Psychological Theory of Economic Growth." *International Journal of Psychology* 19 (1984): 79-95.
24. MacFarquhar, R. "The Post-Confucian Challenge." *The Economist* (9 February 1980): 67-72.
25. Bond, Michael Harris. "Invitation to a Wedding: Chinese Values and Global Economic Growth." In *Social Values and Development: Asian Perspectives*, eds. Durganand Sinha and Henry S.R. Kao, 197-209. New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd., 1988.
26. Triandis, Harry C. "Collectivism and Development." in *Social Values and Development: Asian Perspectives*, eds. Durganand Sinha and Henry S. R. Kao, 285-303. New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd., 1988.
27. Riis, Ole. "The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structure of Society." *Acta Sociologica* 32, No. 2 (1989): 149-152.
28. Gilligan, Carol. *In a Different Voice*. New York: n.p., 1983.
29. Parry, Renee-Marie Croose. "Futurism at the Crossroads." In *The Futures of*

- Development: Selections from the Tenth World Conference of the World Futures Studies Federation (WFSF) held in Beijing, People's Republic of China, 3-8 September 1988*, eds. Masini, E. J. Dator, and S. Rodgers, 24-36. Future-oriented Studies Programme (FOS), 1991.
30. Kim, Kyong-Dong. "The Distinctive Features of South Korea's Development." In *In Search of an East Asian Development Model*, eds. Peter L. Berger and Hsin-Huang Michael Hsiao, 197-219. New Brunswick and Oxford: Transaction Books, 1988a.
 31. Nakano, Yoshiko Y. *Mother Earth*. Tokyo: OISCA-International, 1989.
 32. Lowe, Marcia D. "Rethinking Urban Transport." In *State of the World 1991: A Worldwatch Institute Report on Progress Toward a Sustainable Society*, Worldwatch Institute, 56-73. New York: W.W. Norton & Company, 1991.
 33. Allport, Gordon W. "Behavioral Science, Religion, and Mental Health." In *Religion and Medicine: Essays on Meaning, Values, and Health*, ed. David Belgum, 83-95. Iowa: Iowa State University Press, 1967.
 34. Sumanomuni, Bhikkhu (Sona Kanti Barua). *In Quest of Truth*. Dhaka: Bangladesh, 1988.
 35. Taneja, V.R. "Operational Strategies: Inculcation of Values." In *Human Values and Education*, ed. Satya Pal Ruhela, 154-166. New Delhi: Sterling Publishers Private Limited, 1986.
 36. Sivaraksa, Sulak. *A Buddhist Vision for Renewing Society*. Bangkok: Tienwan Publishing House, Part., Ltd., 1986.
 37. Ekachai, Sanitsuda. "A New Look at the Old Truths." *Bangkok Post*, 16 February 1987a.
 38. Nash, Nancy. "The Buddhist Perception of Nature Project." In *Tree of Life: Buddhism and Protection of Nature*, 31-2. Geneva: Buddhist Perception of Nature, 1987.
 39. ESCAP. *State of the Environment in Asia and the Pacific*. Bangkok, 1990d.
 40. Rolston, Holmes, III. *Environmental Ethics: Duties to and Values in the Natural*

- World*. Philadelphia: Temple University Press, 1988.
41. Kabilsingh, Chatsumarn. "How Buddhism can Help Protect Nature." In *Tree of Life: Buddhism and Protection of Nature*, 7-17. Geneva: Buddhist Perception of Nature, 1987.
 42. Sandi, Ana Maria. "The Future of High Technologies: Old and New Tasks for Impact Studies." In *The Futures of Development: Selections from the Tenth World Conference of the World Futures Studies Federation (WFSF) held in Beijing, People's Republic of China, 3-8 September 1988*, eds. Masini, E. J. Dator, and S. Rodgers, 267-71. Future-oriented Studies Programme (FOS), 1991.
 43. International Commission of Jurists and Consumers' Association of Penang. *Rural Development and Human Rights in South East Asia, Report of a Seminar, Penang, December 1981*.
 44. United Nations. *Major Issues Relating to a Regional Social Development Strategy for Asia and the Pacific. A Conceptual Framework*. New York, 1990.
 45. Alatas, Syed. "Intellectuals and Nation Building." *Cultures I/IV* (1974).
 46. Atal, Yogesh. "Confrontation and Consensus: A Review of the Debate." In *Asian Rethinking on Development: A Symposium*, eds. Yogesh Atal and Ralph Pieris, 133-54. Bangkok: UN Asian Development Institute, 1976.
 47. Cox, David. *The Significance of the Spiritual Dimension in Human Services*. Melbourne: La Trobe University, 1988. Mimeographed.
 48. Cleveland, Harlan. "Planning Like a River." In *The Futures of Development: Selections from the Tenth World Conference of the World Futures Studies Federation (WFSF) held in Beijing, People's Republic of China, 3-8 September 1988*, eds. Masini, E. J. Dator, and S. Rodgers, 19-23. Future-oriented Studies Programme (FOS), 1991.
 49. Sivaraksa, Sulak. *Religion and Development*. 3rd ed. Bangkok: Thai Inter-Religious Commission for Development, 1987a.
 50. Hay, Stephen N. *Asian Ideas of East and West: Tagore and His Critics in Japan, China and India*. Massachusetts: Harvard University Press, 1970.